

[Παράδειγμα 1]

Πρωτόγονη ευαισθησία και νεωτερική διάνοια **στο** *Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά* του Νίκου Καζαντζάκη.

Εισαγωγή

Η παρούσα ανακοίνωση **εξετάζει το έργο** *Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά* (1941-1943) του Νίκου Καζαντζάκη, **ως μυθιστόρημα με εμφανή στοιχεία δραματοποίησης της πρωτόγονης ευαισθησίας και διαλογικής αντιπαραβολής της με τη νεωτερική συγγραφική συνείδηση του εικοστού αιώνα.** **Υπ'** αυτήν την έννοια **επιχειρεί** να συσχετίσει το έργο μ' εκείνη **την κατεύθυνση** της νεωτερικής λογοτεχνίας του εικοστού αιώνα **η οποία επέδειξε** ιδιαίτερο ενδιαφέρον «για την πρωτόγονη ζωή και τον αρχαίο μύθο από τη σκοπιά του σύγχρονου πολιτισμού» **επιχειρώντας** την **αναδημιουργία του μυθικού συναισθήματος και τη συνειδητή χρήση του πρωτόγονου** (Bell, 1976: 78-79).

Το ενδιαφέρον του Ν. Καζαντζάκη για το μύθο και την πρωτόγονη ευαισθησία **είναι ανικνεύσιμο** στο σύνολο του έργου του. **Διατυπώνεται** αρκετά ενωρίς **σε** θεωρητικά κείμενά του **όπως** «Η αρρώστια του αιώνας» (1906)· **εκδηλώνεται εμφανώς με** την *Οδύσσειά* του (1925-1927) **και με** το πειραματικό μυθιστόρημα *Toda-Raba* (1929) (Φιλιππίδης:1988), **ενώ δραματοποιείται εμφανώς** και **σε** μυθιστορήματα **όπως** το *Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά*, *Ο Φτωχούλης του Θεού*, *Ο Χριστός ξανασταυρώνεται*, *Ο Τελευταίος πειρασμός*, **μέσα από** το ανιμιστικό δέος, τη φυσική ευσέβεια και την τελετουργία ή τις ιεροτελεστίες, **στοιχεία τα οποία θεωρούνται ως** βασικές εκδηλώσεις της πρωτόγονης ευαισθησίας για τη νεωτερική λογοτεχνία του 20ού αιώνα (Bell, 1976: 20-27).¹

Εστιάζοντας στο στοιχείο του πρωτόγονου, η ανακοίνωση **θα διερευνήσει όψεις της συνειδησιακής συγκρότησης του**

¹ Ιδιαίτερη θέση κατέχουν οι τελετουργίες θανάτου στο σύνολο του έργου του Ν. Καζαντζάκη βλ. σχετικά Σταυροπούλου (2006:229-254).

[2]

υποκειμένου και της πράξης της καλλιτεχνικής δημιουργίας. Το πρωτόγονο **θα εξεταστεί** ως εκείνη η εκδοχή ετερότητας η οποία υποκινεί το νοσταλγικό και κοπιώδες ταξίδι της επιστροφής του υποκειμένου σε τόπους αρχαϊκούς του συλλογικού ασυνειδήτου. **Εξετάζοντας** τη λειτουργία των ανθρωπολογικών φαινομένων του ανιμισμού, της φυσικής ευσέβειας και των ιεροτελεστιών, **όπως διατυπώνονται από τη θεωρητική επεξεργασία του Michael Bell (1976: 22-54) για το πρωτόγονο και από το ευρύτερο πλαίσιο των ανθρωπολογικών μελετών των αρχών του εικοστού αιώνα,** η μελέτη **θα δείξει πως** το μυθιστόρημα του Καζαντζάκη, *Αλέξης Ζορμπάς*, **αξιοποιώντας** τη βασική αντίθεση μεταξύ πολιτισμένου και πρωτόγονου, **οδεύει** προς την τελική της άρση **προκειμένου να εξυπηρετήσει το ευρύτερο κοσμοθεωρητικό πλαίσιο** του συγγραφέα.

[Παράδειγμα 2]

Ο καθρέφτης και η άσφαλτος. Το καθαφικό *υποκείμενο στην υπερκειμενική* ποίηση της Ζωής Καρέλλη

Εισαγωγή

Η διακειμενικότητα **δεν** αποτελεί συγκυριακή, **αλλά** συστατική διάσταση του κειμένου. Στο πεδίο της γραφής και της ανάγνωσης, κάθε κείμενο, **του λογοτεχνικού συμπεριλαμβανομένου,** παράγεται μόνον διασταυρωνόμενο με άλλα κείμενα. **Μολοντούτο,** η παραγωγική φιλολογική αξιοποίηση της αρχής της κειμενικότητας **ως** διακειμενικότητας προϋποθέτει διαφοροποιημένα **εργαλεία περιγραφής και ανάλυσης των πρωτεϊκών μορφών, μηχανισμών και λειτουργιών της. Χωρίς την απορρέουσα από μια τέτοια διαφοροποίηση εννοιολογική εκλέπτυνση, μια υπόθεση εργασίας,** γύρω **π.χ.** στην ποιητική ορισμένου συγγραφέα, με πυρήνα της τον, **αποκαρδιωτικά γενικόλογο,** ισχυρισμό ότι η ποίησή του είναι κατεξοχήν διακειμενικής υφής, **δεν εκφράζει κανενός τύπου ειδική κατανόηση και γνώση και διόλου δεν διαφεύγει από την ταυτολογία λόγω της**

εμφατικής διατύπωσής της. Ακριβώς **επειδή** η διακειμενικότητα **αποτελεί** τον συστατικό τρόπο ύπαρξης ενός εκάστου κειμένου, οι πραγματώσεις της ~~εξωθούνται~~ στο άπειρο, **επώφελόμενες** από τη συνδυαστική αξιοποίηση συγκεκριμένων κειμένων και ειδών λόγου εν γένει, **που** εκφράζουν **το δίκτυο ενέργειάς της** (τόσο των κειμένων / ειδών λόγου **που** συνυφαίνονται στο μελετώμενο κείμενο όσο και εκείνων **που** ιστορικά το περιβάλλουν), **των μηχανισμών εκδήλωσής της, των λειτουργιών της, της συμπερίληψής της ή μη στην αυτό- εικόνα που** προβάλλει το κείμενο **και πολλών άλλων μεταβλητών του διακειμενικού φαινομένου.**

Το θεωρητικό πλαίσιο αναφοράς της παρούσας εργασίας προέρχεται από τη μελέτη του G. Genette, *Palimpsestes*, **στρατηγικής σημασίας** στο πεδίο των διακειμενικών σπουδών. Η **ζενετική** πρόταση διαθέτει πολλαπλά θετικά χαρακτηριστικά, **δύο από τα οποία** είναι **η ενοποιητική λογική της** (παρέχει δυνατότητα ενιαίας θεώρησης ενός ευρέος φάσματος διακειμενικών φαινομένων) **και το εσωτερικά διαφοροποιημένο σύστημα περιγραφής της που** επιτρέπει την καρτογράφηση του διακειμενικού πεδίου στο βάθος, την πυκνότητα και την ετερογένειά του. Ο Genette κάνει λόγο για πέντε μορφές σχέσεων *κειμενικής υπερβατικότητας* (*transtextualité*), **δηλαδή της υπέρβασης του απατηλά κλειστού χαρακτήρα του κειμένου μέσω** «όσων συσχετίζουν, φανερά ή υπογείως, τα κείμενα με άλλα κείμενα»². Οι συγκεκριμένες μορφές, **που δεν** έχουν αποκλειστικό χαρακτήρα **αλλά** συνδυάζονται μεταξύ τους, είναι:

Παράδειγμα 3.

Ο θάνατος στη Βοσκοπούλα και

οι ποιητολογικές (αφηγηματικές και ειδολογικές) συντεταγμένες του

² G. Genette, *Palimpsestes. La littérature au second degré*, Παρίσι, Seuil, 1982, σελ. 7. Στο εξής οι αναφορές σε αυτό ενσωματώνονται στο κυρίως κείμενο

1. Η προκείμενη εργασία διερευνά τη λειτουργία του ευθέως λόγου στη *Βοσκοπούλα* στο πλαίσιο της αφηγηματικής και ειδολογικής συγκρότησης του κειμένου, με άξονα αναφοράς τη θεματική του *θανάτου*. Η παρουσία και λειτουργία του ευθέως λόγου ελέγχεται με βάση τρεις συγκεκριμένες παραμέτρους:

- i. Τη δραματικότητα³ του ποιητικού έργου· ο δραματικός χαρακτήρας του ποιητικού κειμένου **προκύπτει και προβάλλει** έντονος μέσα από την πυκνή χρήση του ευθέως λόγου, μονολόγου ή διαλόγου⁴.
- ii. Την αφηγηματική δόμηση⁵ του ποιήματος με βάση την κυκλική αφήγηση («ring composition⁶») και την επανάληψη.
- iii. Τέλος, τη συχνή χρήση της εγκιβωτισμένης αφήγησης⁷ ως δείγμα γραφής η οποία προβάλλει, ευδιάκριτα, τον λογοτεχνημένο κι έντεχνο χαρακτήρα της.

Η ισχυρή παρουσία του εγκιβωτισμένου, στην ποιητική αφήγηση, ευθέως λόγου, κυρίως μονολόγου, υποστηρίζει την προτεινόμενη, από

³ Η *Βοσκοπούλα* αποτελεί, κατά την άποψή μου [Αλλαγή γραμματικού προσώπου], μια πρόιμη μορφή νεοελληνικού δραματικού ποιητικού λόγου· η σχέση του ποιήματος με τα θεατρικά έργα της κρητικής περιόδου της ακμής εξετάζεται σε ιδιαίτερη ενότητα της εκπινοούμενης διατριβής μου [Δώσε τον τίτλο].

⁴ «Η δομή του ποιήματος είναι σχεδόν θεατρική, καθώς εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την παράθεση ομιλιών (266 στίχοι). Ο περιορισμένος αριθμός προσώπων – ήρωας, ηρωίδα και πατέρας – φέρνει στον νου το μέγιστο δυνατό αριθμό προσώπων που βρίσκονται κανονικά επί σκηνής σε κάθε σκηνή του νεοκλασικού δράματος (εκτός από το φινάλε)»: Bancroft – Marcus, R., «Ποιμενικό δράμα και ειδύλλιο: Λογοτεχνία και Κοινωνία στην Κρήτη της Αναγέννησης», (επιμ.: David Holton), Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2002, 123· στο εξής: Bancroft – Marcus, R. 2002. [Προσοχή. Ενοποίηση στον τρόπο παραπομπών. Ακολούθησε τον τύπο που σου υποδεικνύω. Νομίζω ότι είναι ο προτιμότερος. Έτσι, αν χρειαστεί να παραπέμψεις πάλι στο προηγούμενο κείμενο, βάζεις: Bancroft – Marcus, R. 2002, αριθμό σελίδας/ων]

⁵ Βασικό μελέτημα αναφοράς για την εργασία αυτή αποτελεί το κείμενο του Both, A., «Δυναμικές - διαλογικές σχέσεις στην ποιητική και αφηγηματολογική οργάνωση του Ερωτόκριτου»: *Prosa y verso en griego medieval. Rapports of the international congress "Neograeca Medii Aevi III" (Vitoria 1994)*, (επιμ.: J.-M. Egea – J. Alonso), Amsterdam: Adolf M. Hakkert, 1996, 88 – 103.

⁶ Douglas, M. 2007. *Thinking in Circles: An Essay in Ring Composition*, Yale University Press.

⁷ Nelles, W., *Frameworks. Narrative Levels and Embedded Narrative*, New York: Peter Lang, 1997· Paxson, J., «Revisiting the deconstruction of narratology: master tropes of narrative embedding and symmetry», *Style* 35 (1) (2001) 126 [Για τη δεύτερη μελέτη, θέλουμε όλες τις σελίδες. Αν παραπέμουμε σε παράθεμα από τη συγκεκριμένη μελέτη, τότε μετά από την ένδειξη των σελίδων, βάζουμε άνω τελεία, και την ένδειξη: το παράθεμα: τον αριθμό σελίδας όπου το παράθεμα]

Σχόλιο [U1]: Από την ύπαρξη εγκιβωτισμένης αφήγησης εξαρτάται ο λογοτεχνικός χαρακτήρας; Γιατί; Αναλυτικότερη διατύπωση ή να μείνει μόνο η επισήμανση περί εγκιβωτισμένης αφήγησης

την εργασία αυτή, άποψη για μια *δραματοποιημένη αφηγηματική ποίηση*⁸.

Η εκτεταμένη χρήση του ευθέως λόγου στη *Βοσκοπούλα* **υπονομεύει** την κυρίαρχη αφηγηματική παρουσία **και**, σε δύο, **τουλάχιστον**, περιπτώσεις⁹ ο μονόλογος **μπορεί να** προσληφθεί **ως** «αυτόνομο» κείμενο με «ίδιο σκοπό και τέλος»¹⁰. Ο ευθύς λόγος **δραματοποιεί** το αφηγηματικό ποιητικό κείμενο **και** το **απελευθερώνει** από το περιοριστικό μοντέλο του παντογνώστη αφηγητή¹¹, **επιτρέποντας** την ανάδειξη της φωνής του «Άλλου» (**στην περίπτωση μας** διακρίνεται ο χαρακτήρας από τον αφηγητή, ή ο ίδιος ο βοσκός / ήρωας από την αφηγηματική persona του) **με** υποτιθέμενο αντικειμενικό και απρόσωπο τρόπο.

Περαιτέρω, η μονολογική, **αλλά και** η διαλογική μορφή του ποιήματος, ενισχύουν την ψευδαισθηση της προφορικής (**και δημώδους**) διάστασής του εις βάρος της γραπτής (**και έντεχνης**) υπόστασής του. Η ποιητική αυτή σύνθεση **παρουσιάζεται** ως «παράσταση» **και** το κείμενό της **χαρακτηρίζεται** από μια **ιδιαίτερη και ιδιαίτερα** αφηγηματική

Σχόλιο [U2]: Παράθεμα; Γιατί χρησιμοποιείς καταφερρή εισαγωγικά;

Προσοχή στη χρήση καταφερρών εισαγωγικών. Τα χρησιμοποιούμε μόνο για παραθέματα. Αν θέλεις α δώσεις μια μεταφορική κριτιά σε κάποιους όρους ή απλές λέξεις, τότε χρησιμοποιείς τα ανωφερή εισαγωγικά“”

⁸ «Μια γενίκευση στην οποία θα μπορούσε κανείς να προχωρήσει είναι ότι το baroque ως πνεύμα είναι περισσότερο δραματικό παρά αφηγηματικό και περιγραφικό (παρά τα αριστουργήματα όπως ο *Δον Κιχώτης* και ο *Χαμένος Παράδεισος*). Η περιγραφή χάριν της ιδίας είναι λιγότερο κυρίαρχη στο baroque παρά στην αναγέννηση [...]. Οι διαφορές [των ποιητών του baroque από προγενέστερους] μπορούν να συνοψιστούν στα ακόλουθα: ενώ σε άλλες περιόδους η περιγραφή συνδέεται με την προσεκτική και υπεύθυνη μίμηση της φύσης και χρησιμοποιείται για χάρην της ιδίας ή για αλληγορικούς ή συμβολικούς σκοπούς, στην περίοδο του baroque αποσπώνται από την παρατηρούμενη φύση αισθητικές ιδιότητες οι οποίες ανασυνδυάζονται σε λεκτικές κατασκευές οι οποίες είναι, στην κυριολεξία, αριστουργήματα», Warnke, F. J., «Baroque Once More: Notes on a Literary Period», *New Literary History* 1 (2) (1970) 145-162, 148· βλ. επίσης: Lyons, D. J., «Unseen Space and Theatrical Narrative: The “Récit de Cinna”», *Yale French Studies* 80 (1991) 70 – 90· όπου δεν δηλώνεται όνομα μεταφραστή, τα παραθέματα από ξενόγλωσσα μελετήματα στην ελληνική, είναι δικές μου μεταφράσεις.

⁹ Οι μονόλογοι της βοσκοπούλας στην αρχή του ποιήματος (στ. 62 - 92) και του βοσκού στο τέλος του ποιήματος (στ. 409 - 476).

¹⁰ Bercowitz Gross, J., «A Telling Side of Narration: Direct Discourse and French Women Writers», *The French Review* 66 (3) (1993) 401 – 411.

¹¹ Η χρήση αφηγηματολογικής ορολογίας γίνεται με φειδώ και επιγνώση των κινδύνων που εμπεριέχει η χρήση της στην ποίηση. Εντούτοις, η περίτεχνη (και περίπλοκη) αφηγηματική δομή της *Βοσκοπούλας* επιτρέπει την ασφαλή χρήση αφηγηματολογικών εργαλείων ανάλυσης του κειμένου.

αρχιτεκτονική¹² η οποία, **συχνά, ανακαλεί**, εντέχνως, δομές της προφορικότητας.

Στο σημείο αυτό της συλλογιστικής γύρω από τα θεωρητικά προβλήματα που θέτει το υπό εξέταση ποίημα, καταλήγω στο σημείο από το οποίο είναι, όπως πιστεύω, εύλογο να ξεκινά η προβληματική γύρω από τον ειδολογικό χαρακτήρα του κειμένου: στην έννοια της μίμησης¹³ και τον τρόπο πρόσληψής της από τον (άνωνμο) ποιητή της *Βοσκοπούλας*.

Η πρώτη έκδοση του 1627 θέτει τη *Βοσκοπούλα* στο πλαίσιο του Baroque: ο επίλογος του Νικολού Δριμυτηνού αναφέρεται και «σ' άλλες πολλές γραμμένες», και αφού, όπως παρατηρεί ο Στ. Αλεξίου, ένα χρονικό διάστημα είναι αναγκαίο για τη χειρόγραφη διάδοση του κειμένου¹⁴, η *Βοσκοπούλα* πρέπει να θεωρηθεί στο πλαίσιο της ποίησης εκείνης που, αν και μεταφέρει τον απόηχο της Αναγέννησης, παρουσιάζει εκείνα τα χαρακτηριστικά που, σύμφωνα με τον F. J. Warnke¹⁵, την τοποθετούν σε μια μετα – αναγεννησιακή εποχή¹⁶.

¹² Για την ιδιαίτερη αφηγηματική οργάνωση του ποιήματος βλ.: Garzya, A., «Observations sur le poème de la Bergère»: *Πεπραγμένα του Γ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου* (Ρέθυμνον, 18-23 Σεπτεμβρίου 1971), Β'. Αθήνα, 1974, 102 – 107.

¹³ Το baroque ως πνεύμα είναι παρυσσότερο δραματικό παρά αφηγηματικό και περιγραφικό. Ενώ σε άλλες περιόδους η περιγραφή συνδέεται με τη μίμηση της φύσης και χρησιμοποιείται για χάρην της ίδιας, ή για αλληγορικούς ή συμβολικούς σκοπούς, στην περίοδο του baroque αποσπώνται από την παρατηρούμενη φύση αισθητικές ιδιότητες οι οποίες μορφοποιούνται σε λεκτικές κατασκευές που συστήνουν μοναδικά έργα τέχνης [Άλλη διατύπωση]. Βλ.: Warnke, F. J. 1970, 148.

¹⁴ Μπεργαδής, Απόκοπος: *Η Βοσκοπούλα*, (επιμ.: Στυλιανός Αλεξίου), Αθήνα: Ερμής, 1979, 54 - 56.

¹⁵ Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι τα ακόλουθα: 1. η έντονη μουσικότητα του αναγεννησιακού στίχου αντικαθίσταται από ένα, μιμητικό στη βάση του, χαρακτήρα προφορικότητας, 2. το ειδικό και συμβατικό αναγεννησιακό ποιητικό λεξιλόγιο ανοίγεται προς ένα λεξιλογικό εύρος ταυτόχρονα οικείο / καθημερινό και ευρύ αρκετά ώστε να αγκαλιάσει ένα απεριόριστο πλαίσιο ανθρώπινης δράσης, 3. το πλαίσιο απεύθυνσης ενός ομιλούντος υποκειμένου προς ένα ακροατήριο αντικαθίσταται από μια προσωπική, ιδιωτική και ιδιαίτερη ποίηση «την οποία, εμείς, ως ακροατές, έχουμε την εντύπωση ότι δεν ακούμε αλλά κρυφακούμε», 4. η σύνταξη που ανακαλούσε το παρελθόν αντικαθίσταται από μια σύνταξη που επικεντρώνεται στο παρόν¹⁵, 5. η λυρική ποίηση παίρνει ένα χρώμα δραματοποίησης, Warnke, F. J. 1970, 147 – 148.

¹⁶ “Το Baroque είναι, φυσικά, η χρυσή εποχή του Δυτικού Ευρωπαϊκού Δράματος και θα έπρεπε να αναμένεται ότι στην εποχή των Shakespeare, [...], Molière, Racine, [...] η λυρική ποίηση θα αποκτούσε έναν δραματικό χρωματισμό”, ό.π., 148: “Μια γενίκευση που θα τολμούσε κανείς για την εποχή του Baroque είναι ότι το πνεύμα του είναι περισσότερο δραματικό παρά αφηγηματικό ή περιγραφικό”, ό.π., 148 [Παραθέματα μόνο με κατωφερή. Προσοχή στην ενοποίηση]

Σχόλιο [U3]: Πρώτο ενικό;

Σχόλιο [U4]: Ό.π.

Σχόλιο [U5]: Όταν έχεις έννοια ή όρο, καλό είναι να τον πλαγιάζεις

Σχόλιο [U6]: Από εδώ και μέχρι το τέλος της παραγράφου χρειάζεται αναλυτικότερη και σαφέστερη διατύπωση, ώστε να συνδέεται με τα προηγούμενα

Σχόλιο [U7]: Δηλαδή; Βοσκοπούλες;